

S. D. C. Puertas. Socio-cultural approach to the study of values.

The purpose of this article is to analyse the position of the social and culture approach to the values study. The author characterised the principal social and culture concepts and theories of values. Such concepts and theories influenced the formation of the modern scientific ideas about values as the part of the social and political measurement of the human life. The description is represented in chronological order of the formation of the social and culture values ideas. These ideas of values are generalized in Sh. Schwarz's concept of «the universal human values». The article gives the examples of studies of values based on the abovementioned theoretical concepts. The author makes the conclusions about the values understanding in the social and cultural approach.

Keywords: social and culture approach, values, culture.

УДК 37.015.31:17.022.1

Л. В. Лохвицька

АНАЛІЗ ТЕОРІЇ МОРАЛІ У ФІЛОСОФСЬКИХ І ПСИХОЛОГІЧНИХ КОНЦЕПЦІЯХ

У статті здійснено аналіз теорії моралі на основі опрацювання філософських і психологічних концепцій. Підкреслено значення з'ясування сутності даного поняття у контексті його розгляду щодо морального виховання молодого покоління. Розкрито актуальність піднятої проблеми за кордоном (функціонування «Журналу моральна філософія», «Журналу моральне виховання», Асоціації морального виховання). Представлено розгляд проблеми морального виховання на світовому науковому міждисциплінарному просторі. Виокремлено деякі наукові позиції щодо розкриття і вивчення природи моралі і моральності особистості. На основі аналізу проведених досліджень визначені такі аспекти моралі: біологічний, психологічний, соціологічний, нормативний, особистісний, філософський. Доведено, що філософська парадигма є фундаментом у з'ясуванні сутності психології моралі. Розкриті позиції провідних вітчизняних та іноземних психологів до поняття мораль і його похідних. Дано уточнення етичних категорій «мораль» і «моральність». Акцентовано увагу на взаємозв'язку та взаємозалежності між етикою і психологією як у трактуванні понять, так і в дослідженні морального становлення особистості. Визначені перспективи подальшої

наукової роботи, що полягають у з'ясуванні природи морального розвитку, моральної свідомості та самосвідомості особистості.

Ключові слова: теорія моралі, мораль, моральність, етика, моральне виховання, мораль у філософії, мораль у психології.

Постановка наукової проблеми. Сьогоднішній етап розвитку наукової думки характеризується тенденцією вивчення складних феноменів людського буття, до яких належить і моральне виховання особистості. Нині це питання набуває все більшої актуальності у зв'язку зі зростанням явища морального релятивізму (відносності) і нівелюванням моральних цінностей. Саме тому увага сучасних вітчизняних і зарубіжних вчених, що представляють різні галузі наук, зосереджується на вивченні природи моралі і моральності, необхідності формування в особистості загальнолюдських моральних якостей.

З огляду на зазначене підкреслюємо важливість піднятої проблеми і її розгляд за кордоном. Зокрема, виходить друком журнал «Моральна філософія» (Journal of Moral Philosophy) під редакцією С. Метью Ляо (Нью-Йоркський університет, США) (ed. by S. Matthew Liao (New York University, USA)). Журнал моральної філософії з міжнародним фокусом публікує статті, що стосуються теорії моралі в аспекті етики. Ще одне із періодичних видань – журнал «Моральне виховання» (Journal of Moral Education – J MORAL EDUC). Видавець його Хостінг Тейлором і Френсіс Група (Published / Hosted by Taylor and Francis Group); головний редактор Дарсі Нарваес (Університет Нотр-Дам, США) (editor-in-chief Darcia Narvaez – University of Notre Dame, USA). Є редактори відділів психології, етики, філософії, навчальних програм та освітніх проектів з США, Канади, Нідерландів, Німеччини, Великобританії. Цей журнал надає унікальний міждисциплінарний форум для розгляду всіх аспектів морального виховання і розвитку особистості протягом усього життя. Він містить філософські аналізи, звіти емпіричних досліджень, оцінки освітніх стратегій, огляди спеціальних питань з конкретних тем, що стосуються морального виховання різних вікових категорій. Важливість піднятого питання пояснюється також і тим, що з 1976 року діє міжнародна Асоціація морального виховання (Association for Moral Education – AME), що забезпечує зміцнення взаємозв'язків і співпрацю між науковцями та практиками з урахуванням усіх аспектів морального розвитку

і навчання. На щорічних зборах Асоціації збираються вчені та практичні працівники з більш ніж 35 країн світу.

Тобто, проблема морального виховання є нагальною на світовому науковому міждисциплінарному просторі. Задля з'ясування сутності морального виховання, передусім, необхідно зосередитися на засадничих його основах – трактуванні основних понять. Саме тому наш науковий пошук полягатиме в аналізі теорії моралі у концепціях філософської і психологічної думки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Мораль як категорія та окремий феномен є предметом вивчення представників різних наукових галузей. Вона є в центрі уваги філософії моралі як розділу філософії, етики, психології. Щодо визначення філософсько-етичних основ моралі, то «філософська класика є найбільш важливою перш за все тим, що кожний значний культурно-історичний етап розвитку філософії стало зберігав у проблематиці аналіз природної моральності, нравів, моралі як ціннісно-нормативних систем певних соціумів, ідеалу належного та етичного обґрунтування внутрішньої свободи і самодостатності людини, її моральнісного вибору і відповідальності» [Аболіна, 1999, с. 3], а «етика – одна з найдавніших галузей філософського знання – наука про мораль, про норми й цінності людського життя; ... природу, структуру та соціальну роль моралі, досліджує її походження та історичний розвиток, теоретично обґрунтовує певну систему моральних поглядів і норм» [Прибутько, 2006, с. 5].

У сучасних дослідженнях підкреслюється засвоєння людиною норм моралі як сукупності правил і перехід їх у площину вчинків. Зокрема, Н.М. Ковтун зазначає, що «у контексті цього мораль постає як специфічна сфера соціальної активності, для якої характерна єдність об'єктивної соціальної необхідності та суб'єктивно зорієнтованої свободи волі індивіда або соціальної групи. Всупереч тому, що моральні цінності виховуються через соціальний примус, конкретна моральна поведінка індивіда як втілення його соціальної активності виходить із автономії духу і свободи волі» [Ковтун, 2013, с. 244].

На основі аналізу проведених досліджень робимо узагальнення, що мораль розглядається з різних позицій і дослідники розкривають такі її аспекти:

- біологічний – вивчає передумови моральності на рівні окремого організму і на рівні популяції;
- психологічний – розглядає психологічні механізми, що забезпечують виконання моральних норм;
- соціологічний – з'ясовує суспільні умови, в яких складаються звичаї, і роль моралі для підтримки стійкості суспільства;
- нормативний – формулює мораль як систему обов'язків, розпоряджень, ідеалів;
- особистісний – досліджує моральне зростання в особистісному плані, розвиток індивідуальної свідомості і моральної самосвідомості;
- філософський – представляє мораль як особливий світ, світ сенсу життя і призначення людини.

Отже, філософська парадигма розгляду понять «етика», «мораль», «моральність» є фундаментом у з'ясуванні сутності психології моралі (моралі у психології) і для проведення власного наукового дослідження.

Формулювання цілей статті. Окреслення кола дослідницьких завдань в результаті виділення невирішених питань піднятої проблеми полягають у теоретичному обґрунтуванні та аналізі філософських і психологічних концепцій сутності моралі як основи морального виховання особистості; уточненні етичних категорій «мораль» і «моральність».

Теоретичні засади дослідження, методологія та характеристика емпіричної бази. Для теорії морального виховання, як доведено вище, фундаментальне значення має розкриття змісту його основних понять. В «Універсальному словнику української мови» подано таке трактування:

«Мораль (від фр. morale з лат. moralis – моральний з mos (moris) – звичай; воля; закон; властивість). 1. Сукупність норм і принципів поведінки людей; одна з форм суспільної свідомості. 2. Повчальний висновок (переносне значення) 3. Повчання» [Куньч, 2005, с. 467]. «Моральний (від лат. moralis). 1. Той, що стосується моралі. 2. Той, який відповідає вимогам моралі. 3. Духовний, внутрішній. Людина високої моральності» [Куньч, 2005, с. 467].

Ключовими словами у даному визначенні є «поведінка», «свідомість», «моральність». Тому діапазон нашого дослідження визначає необхідність з'ясування сутності категоріальної основи та проведення аналізу базових понять «морального» питання.

Результати філософських напрацювань визначають, що термін «етика» давньогрецького походження, «ethos» спочатку означав місцезнаходження, спільне житло, потім – звичай, темперамент, містять, мислення, а також усталену природу якогось явища [Малахов, 2006, с. 15]. Основою етики є філософський спадок Арістотеля (384-322 рр. до н.е.), який узявши за основу значення етносу як характеру, темпераменту, утворив прикметник «ethikos» – «етичний» для позначення особливої групи людських чеснот (мудрості, мужності, поміркованості, справедливості тощо), а науку, що вивчає людські добродієвості, етичні чесноти назвав «ethika» (етика), наголошуючи, що «при певній діяльності виникають певні моральні устої» [Арістотель, 1983, с. 106]. Отже, етика – це філософська теорія моралі, наука, що досліджує її в аспекті засвоєння моральних норм поведінки та сукупності моральних правил.

Слово «мораль» склалося в культурі Давнього Риму. У латинській мові термін «mos» («moris») безпосередньо використовувався для означення звичаю, порядку, закону, волі, вдачі та характеру людини. Етимологічно слово «мораль» походить від лат. «moralitas», яке вперше зустрічається в роботах Амвросія Медіоланського. У свою чергу «moralitas» є похідним від «moralis» – «моральний», тобто такий, що стосується характеру, норову, звичаю, уведеного в обіг давньоримським мислителем Ціцероном (106-43 рр. до н.е.). Обидва поняття є похідними від «mos», у мн. «mores» – «традиція», «звичай» «народний звичай», «воля», «закон», «властивість»; пізніше – «норов-характер» [Етика: словарь, 2001, с. 275]. Від цього пізніше увійшов у вжиток термін «moralitas» – «мораль» [Малахов, 2006, с. 17]. Дане поняття означало цінність звичаєвості та традицій для стабільності стосунків між людьми. Отже, у філософському вченні під мораллю розуміють «поняття, посередництвом якого у мисленнєвому і практичному досвіді людей виділяються звичаї, закони, вчинки, характери, які виражають вищі цінності і належність, через які людина виявляє себе як розумна, самостійна і вільна істота» [Етика: словарь, 2001, с. 275]. Таке визначення засвідчує онтологічну присутність у вказаному феномені діяльнісної складової особистості (моральність розглядається в рамках особистісного та діяльнісного підходів і у психології, С.Л. Рубінштейн).

Дослідження специфіки моралі дали можливість ряду представників філософсько-етичної думки окреслити поряд із зазначеними поняття «моральність». Зокрема, важливу спрямовуючу вісь подальшого аналізу

склала теоретична спадщина І. Канта, перш за все, через те, що в його роботах вперше були виділені загальні характеристики моральності, розглянуті її відмінні риси. «Все емпіричне не лише цілком непридатне як приправа до принципу моральності, а також вищою мірою шкідливе для чистоти самих нравів», – писав він [Кант, 1965, с. 266]. Як зазначає В.С. Мовчан, заслуга Канта полягає в тому, що ним було виділено два рівні моральної філософії: «емпіричну, тобто оперту на досвід, і «чисту», тобто оперту на апіорні принципи» [Мовчан, 2007, с. 129]. Це дало підстави вивести «моральний закон», що є основоположним у здійсненні людиною діяльності і формуванні її поведінки. Щодо цього І. Кант зауважував: «Дві речі сповнюють душу завжди новим і все більш сильним здивуванням і благоговінням, чим частіше і триваліше ми розмірковуємо про них, – це зоряне небо наді мною і моральний закон у мені» [Кант, 1965, с. 499]. У такий спосіб він підкреслював наявність у людини апіорних моральних законів. Отже, І. Канту вдалося чітко описати цю таємничу природу, якісно відрізняючи від моралі інші механізми і способи регуляції поведінки людей, чим і був здійснений «кантівський» прогресивний поштовх у розвитку етичної теорії.

Значну роль в поглибленні досліджуваної проблематики відіграли логіка і науково-понятійний апарат ряду робіт Г.В.Ф. Гегеля, який увів у систему етичного вчення термін «моральність» (універсальний принцип, якому повинне підкорятися все існування людини). В першу чергу це стосується аргументації, пов'язаної з необхідністю понятійного розведення термінів «мораль» і «моральність» (нравственность). Як підкреслює Т.Г. Аболіна, у різних роботах Гегеля, в залежності від дослідницьких задач, їх понятійний зміст і характер взаємозалежності не завжди є тотожними. Суттєвим для класичної традиції стало все понятійне багатство змісту як «моралі», так і «моральності», відпрацьоване Гегелем в процесі діалектичного розгляду людського духу, історії, права [Аболіна, 1999, с. 5]. Поняття «мораль», за характеристикою Гегеля містить діалектику особливого і всезагального. Особливе виявляє себе як суб'єктивна воля, що містить всезагальне як таке. Поняття моралі пов'язане із самовизначенням волі щодо себе (рефлексія всередину себе) та щодо світу як збігу воль. Завдяки йому виникає поняття блага не лише для суб'єкта волі, але й для інших. Назване позитивне відношення можливе лише у моралі. Так аналізує спадщину Гегеля В.С. Мовчан, підкреслюючи, що Гегель розкриває діалектичний зв'язок

поведінки людей та їх моральних переконань [Мовчан, 2007, с. 138]. Стосовно «моральності», то вона, за Гегелем, є вищим ступенем розвитку і її істина полягає в «тотожності добра і суб'єктивної волі» [Гегель, 1990, с. 176]. Мораль (і право) повинна мати своїм носієм і основою моральність. А звідси – людина має прагнути до самоудосконалення, механізми якого криються у вихованні.

Узагальнення відмінності між «мораллю» і «моральністю», опираючись на започаткування Гегеля, підкреслив В.А. Малахов: «мораль, на відміну від моральності, передусім виступає як певна форма свідомості – сукупність усвідомлюваних людьми принципів, правил..., норм поведінки. Що ж до моральності, то її здебільшого розуміють як утілення даних принципів, правил і норм у реальній поведінці людей та стосунках між ними. Природно, що таке втілення має дещо інший зміст, ніж сукупність абстрактних правил і приписів моралі» [Малахов, 2006, с. 18].

Важливе значення у з'ясуванні сутності понять «мораль» і «моральність» мали роботи В.І. Бакштановського, Ю.В. Согомонова, О.І. Титаренка та ін. Акцентуючись на тому, що мораль має смисложиттєвий сенс, О.І. Титаренко зазначав: «Лише історично взята мораль розкриває величезний досвід людства, що узагальнює надії та розчарування, радість і страждання багатьох поколінь людей, що рухалися шляхом морального прогресу» [Титаренко, 1974, с. 9]. На думку В.І. Бакштановського і Ю.В. Согомонова, доцільно розглядати дуалістичну природу морального феномена (він і функціональний і, разом з тим, самоцінний), що дозволяє виявити і зафіксувати в ньому дві істотні сторони, які різняться між собою: формальну і змістовну. Вони намагалися показати потребу розвитку змісту моральних повелінь, заборон чи дозволів, значення розвитку форм моралі, її своєрідний «код», типи моральнісної відповідальності і всієї структури етичного знання [Бакштановський, 1986].

Методологічною основою роботи стало філософське вчення про поділ етичних категорій на мораль і моральність. Сутність моралі полягає в оцінці людської поведінки, в приписі чи забороні конкретних дій і вчинків. На відміну від цього, моральність не може бути виражена в кінцевих, конкретних нормах і формах поведінки, вона формується разом з особистістю людини і невіддільна від її образу «Я». Але при всій своїй протилежності, мораль і моральність характеризують особистість і її прояви.

Вивчаючи природу моралі дослідники дійшли висновків про доцільність окреслення форм, сутнісних рис, характеру, функцій, сфер моралі, динаміки моральних цінностей, закономірностей морального розвитку особистості, теоретико-методологічних принципів морального виховання тощо, що слугує підґрунтям для розробки підходів психологічної парадигми.

Викладення основних результатів дослідження. Аналіз базових філософських положень, дає підстави підтримати таку точку зору, що теоретичне ототожнення моралі і моральності призводить до дещо штучних конструкцій тоді, коли критерієм реальних складних процесів людського життя стає позбавлена суперечностей мораль. Реальна моральність є такою установкою, що включає роз'єднання, суперництво, ворожнечу [Аболіна, 1999, с. 25]. Тому важливим є окреслення функцій моралі: гуманізуюча; регулятивна; оцінювальна; світоглядна (ціннісно-орієнтаційна); пізнавальна; комунікативна; виховна і гармонізації суспільних відносин. Отже, мораль несе в собі моральні цінності й ідеали, що відображають рівень розвитку окремої особистості, моральність є її основою (ядром), що визначає характер життєвої позиції й результати її діяльності. Це доведено в роботах І.Д. Беха, моральність є «один з основних способів нормативної регуляції дій людини в суспільстві..., формою суспільної свідомості відносно двох сфер – світу людей і світу речей – може виступати і як суб'єкт-суб'єктне, і як суб'єкт-об'єктне ставлення» [Бех, 1992, с. 18]. Звідси висновок, що у психології мораль розглядається як засіб розвитку особистості, її морального становлення. За основу свого дослідження І.Д. Бех взяв роботи С.Л. Рубінштейна.

На особливу увагу заслуговують роздуми С.Л. Рубінштейна про відмінності між поняттями етика і мораль. Автор підкреслює, що «етика в широкому сенсі слова – на відміну від моралі у вузькому – це питання про повноту людського життя стосовно повноти буття – у великому сенсі як проблема внутрішнього буття людини і її ставлення до світу і інших людей» [Рубінштейн, 2003, с. 381]. Він підводить до узагальнення, що між життям і будь-якою моральною системою закономірно виникають протиріччя, так як мораль (норма, заборона) – це завжди обмеження життя [Рубінштейн, 2003, с. 381]. На його думку, «протиріччя моралі відображають протиріччя дійсності» [Рубінштейн, 2003, с. 385], а специфічний характер моральності складається в спільному, загальнолюдському співвідносному характері моральних положень, які не існують лише стосовно до життя конкретної

людини. У зв'язку з цим С.Л. Рубінштейн розглядає етику (моральність) з онтологічної позиції за двома типами: як прояв вищого ступеню буття і як виконання ряду конкретних вимог, що ставляться до дії [Рубінштейн, 2003, с. 385].

Мораль забезпечує регулювання поведінки за допомогою фіксованих норм, зовнішнього психологічного примусу і контролю. Вона подається «в готовому вигляді» (прописана історично) і вимагає від індивіда підпорядкування цим нормам, навіть якщо він і не розуміє їхнього змісту й доцільності. Моральність формується разом з особистістю. Вона невіддільна від змісту «Я» індивіда і розглядається як ступінь інтеріоризації ним моральних цінностей. Це сфера моральної свободи людини, коли громадські та загальнолюдські вимоги збігаються з її мотивацією.

Вивчення результатів сучасних зарубіжних досліджень (Патрік Уелч (Patrick Welch, 2011) переконливо доводять, що питання моралі активно дискутуються як представниками психологічної науки, так і моральної філософії. На основі аналізу ним праць Лоуренса Колберга (Lawrence Kohlberg, 1971), Даніель Лапслі і Дарсі Нарваес (Lapsley Daniel Lapsley & Darcia Narvaez, 2006), Девіда Вонга (Devid Wong, 2006) підкреслюється необхідність з'ясування загальних тенденцій в психології моралі, що ґрунтуються на подальшому розгляді морально-філософського вчення, що підкріплює і уточнює межі між психологією і філософією. Автор стверджує, що «моральна психологія потребує більшої етичної основи, ніж це може забезпечити сама по собі. Дослідження моральної психології мають базуватися на даних моральної філософії... Моральні психологи не повинні бачити незгуду в етиці, а, заглиблюючись в моральну філософію, визначати для себе, чи є певна моральна традиція, чи дотримується вона...» [Patrick Welch, 2011, р. 525]. «Багато філософів представляють мораль як розрахунок того, як людська особистість думає і сприймає. Психологія ж має здійснити фундаментальний внесок, щоб зробити мораль дієвою і виконати завдання морального виховання». Звідси висновок: етична теорія припускає психологію, а моральна психологія припускає етику, – пише він [Patrick Welch, 2011, р. 525].

В цілому, етика і психологія – науки, що тісно взаємопов'язані між собою у вивченні людської поведінки і спонукань, але досліджують їх з різних точок зору. По-перше, психологія займається психічною природою людини (яка вона є насправді) і з'ясовує фактичні суб'єктивні причини і механізми її

дій (схильності, потреби, почуття). Етика ж розглядає моральні якості безвідносно до психічних механізмів. З іншого боку, етика і психологія взаємозалежні; структура етичних знань визначає і напрями психологічних досліджень, і допомагає роз'яснити моральне значення досліджуваних психологами дій, мотивів, характерів [Patrick Welch, 2011]. По-друге, згідно психології мораль, або моральність, – сукупність норм поведінки людей, або те, що реально існує, у філософії – це скоріше певний стандарт і ідеал взаємовідносин між людьми. Хоча в психологічних дослідженнях часто також піднімається проблема ідеального (якою має бути особистість). Таким чином, сфера інтересів психології моралі – не тільки реальність, але й ідеал. По-третє, філософія швидше займається тим, що визначається як пояснення моралі, тобто пояснює моральні цінності, показує їх джерело, причини, суспільні функції і т. д. Психологія досліджує саме обґрунтування моральних цінностей і принципів, їх структуру, ієрархію, детермінанти [Бех, 1992].

З урахуванням вище здійсненого аналізу теорій моралі у філософських і психологічних концепціях виокремили такі визначення: мораль – спосіб зовнішньої регуляції поведінки людини за допомогою встановлених у суспільстві норм; моральність – такий рівень розвитку особистості, при якому засвоєні моральні цінності суспільства стають імперативом її життєдіяльності.

Висновки та перспективи. Таким чином, етика і психологія взаємопов'язані, базові основи, які дає філософське вчення, допомагає з'ясувати сутність моралі в психології. Починаючи від античної етики, у філософії моралі джерела моральних спонукань людини вбачаються в її природних схильностях і розумі, при цьому відзначається суспільна природа моральності. А саме: джерело моральності знаходиться в самій людині, тобто визначається реалістична основа моральності.

Перспективи подальших наукових розвідок вбачаємо в дослідженні наукових підходів щодо розвитку моральної свідомості та самосвідомості особистості як основи у здійсненні морального виховання. На увагу також заслуговує питання з'ясування природи моральних дій, моральних вчинків, моральних цінностей, моральних мотивів, що структурують моральний розвиток особистості.

Джерела:

Аболіна Т. Г. Моральнісна культура в контексті соціокультурної динаміки (філософсько-етичний аналіз) : автореф. дис... на здобуття наук. ступеня доктора філософ. наук : спец. 09.00.07 «Етика». – Київ : Київ. нац. ун-т ім. Тарас Шевченка, 1999.

Аристотель. Никомахова етика: Соч.: в 4 т. – Москва : Мысль, 1983. – Т. 4.

Бакистановский В. И., Согомонов Ю. В. Введение в теорию управления нравственно-воспитательной деятельностью. – Томск : Изд-во Том. ун-та, 1986.

Бех И. Д. Психологические основы нравственного развития личности: дисс. ... доктора психол. наук : 19.00.07. – Київ : 1992.

Гегель. Философия права ; [ред., сост.: Д.А. Керимов, В.С. Нерсисянц ; пер.с нем. Б.Г. Столпнер, М.И. Левина]. – Москва : Мысль, 1990. – Т. 113.

Этика: Энциклопедический словарь / Институт философии РАН ; ред. Р.Г. Апресян, А.А. Гусейнов. – Москва : Гардарики, 2001.

Кант И. Критика практического разума // Соч.: в 6 т. – Москва : 1965. – Т. 4. – Ч.1.

Ковтун Н. М. Співвідношення морального і вольового у контексті дослідження соціальної активності // Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії : зб. наук. пр. / гол. ред. В.Г. Воронкова. – Запоріжжя : Вид-во ЗДІА, 2013. – Вип. № 53.

Куньч З. Й. Універсальний словник української мови. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2005.

Малахов В. А. Етика: Курс лекцій : навч. посіб. – 6-те вид. – Київ : Либідь, 2006.

Мовчан В. С. Етика : навч. посіб. – 3-те вид., випр. і доп. – Київ : Знання, 2007.

Прибутько П. С., Дубчак Л. М. Етика : [посіб. для підготов. до іспитів]. – 2-ге вид., стер. – Київ : Вид. ПАЛИВОДА А.В., 2006.

Рубинштейн С. Л. Бытие и сознание. Человек и мир. – Санкт-Петербург : Питер, 2003.

Титаренко А. И. Структура нравственного сознания. Опыт этико-философского исследования. – Москва : Мысль, 1974.

Welch P. Moral psychology and the problem of moral criteria // Journal of Moral Education. – December 2011. – Vol. 40, No. 4.

The Association for Moral Education [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.amenetwork.org/>

Journal of Moral Philosophy [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.brill.com/journal-moral-philosophy>

L. Lokhvytska. Analysis of morality theory in philosophical and psychological concepts.

The analyses theory of moral on based study of philosophical and psychological concepts is effectuated in this article. The value of appreciation essence of this

concept in the context of its consideration of the moral education of the young generation is determined. The urgency of the excited problem rose abroad (functioning «Journal of Moral Philosophy», «Journal of Moral Education», Association of Moral Education. Consideration of the problem of moral education in the global scientific interdisciplinary space is submitted. Some scientific positions concerning disclosure and the study of nature of morality and ethics of personality are determined. Based on the analysis of the research identified the following aspects of morality: biological, psychological, sociological, regulatory, personal and philosophical. It is proved that the philosophical paradigm is fundamental to clarify the essence of the psychology of morality. Positions of leading domestic and foreign psychologists to the notion of morality and its derivatives are disclosed. Clarified ethical categories of «moral» and «morality» is given. Attention is focused on the relationship and interdependence between ethics and psychology in the interpretation of concepts as well as the study of moral identity formation. Perspective of further scientific work is to clarify the nature of moral development, moral consciousness and self-identity.

Keywords: *theory of morality, morality, moral, ethics, moral education, moral philosophy, moral psychology.*

УДК 159.922.8-055.25(-055.52-055.2)

В. В. Волошина, О. Ю. Бондарчук

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СТАНОВЛЕННЯ Я-ОБРАЗУ МАТЕРІ У ДІВЧАТ СТАРШОГО ЮНАЦЬКОГО ВІКУ

У статті здійснено теоретико-емпіричний аналіз структурних компонентів Я-образу матері у дівчат старшого юнацького віку. Доведено, що на становлення Я-образу матері у старшому юнацькому віці впливає досвід взаємодії дівчини з власною матір'ю, позитивне сприйняття себе у ролі матері та наявність ціннісної орієнтації на власну родину й емоційний контакт з майбутньою дитиною.

Ключові слова: *материнство, Я-образ матері, старший юнацький вік, сім'я, дитина.*

Постановка наукової проблеми. Материнство – це одна з найголовніших та фундаментальних цінностей людства. Воно є важливим фактором, що розкриває багатогранну структуру життя жінки, втілює в собі